

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Good to produce, good to share: Food, hunger, and social values in a contemporary Mentawaian community, Indonesia

Darmanto, D.

Citation

Darmanto, D. (2020, November 26). *Good to produce, good to share: Food, hunger, and social values in a contemporary Mentawaian community, Indonesia*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/138409>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/138409>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/138409> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Darmanto

Title: Good to produce, good to share: Food, hunger, and social values in a contemporary Mentawai community, Indonesia

Issue date: 2020-11-26

SAMENVATTING

Goed om te Produceren, Goed om te Verdelen: Voedsel, Honger en Sociale Waarden in een Hedendaagse Mentawaise Gemeenschap, Indonesië

Deze studie onderzoekt de rol van voedsel en voedsel-gerelateerde activiteiten in de productie van sociale personen, de reproductie van sociale instituties en het scheppen van sociale waarden. De studie beoogt ook de impact van de productie van *cash crops* en overheidsbeleid op het lokale voedselsysteem en de daarmee samenhangende sociale waarden te onderzoeken. Het onderzoek combineert de resultaten van 15 maanden van participerende observatie, surveys onder huishoudens, archiefstudie en groepsdiscussies in Muntei, een nederzetting van 647 inwoners in het zuidoosten van het eiland Siberut (West Sumatra, Indonesië). De studie geeft ook een verslag en een analyse van een totaal van 3030 maaltijden over een periode van een jaar ten einde een overzicht te krijgen van de eetpatronen op huishoudniveau.

De dissertatie begint met een raadsel. Mensen beweren regelmatig dat ze 'honger hebben' (*malaje*). Deze uitdrukking wordt bijna dagelijks gebruikt om verschillende situaties mee aan de duiden. Het woord wordt gebruikt wanneer een persoon niet heeft gegeten. Het verwijst naar een situatie wanneer er onvoldoende voedsel is. Het woord wordt dikwijls verbonden met een weduwnaar of kinderen die geen vrouw of moeder hebben die voor hem of hen kookt. Echter, het wordt nog vaker gebruikt door mensen die duidelijk willen maken dat er niet genoeg vlees is om te eten. De bewering 'honger hebben' schijnt het oordeel van de *Food Security and Vulnerability Atlas of Indonesia* (2015) te ondersteunen, die Siberut classificeert als een gebied met voedselonzekerheid. Echter de bewering van 'honger hebben' staat in contrast met de verslagen van eerdere waarnemers, die het eiland juist beschreven als overvloedig en rijk aan voedselbronnen. De bewering spreekt ook mijn eigen etnografische gegevens en de resultaten van het onderzoek naar de inname van voedsel tegen.

Hoofdstuk 3 toont aan dat de dorpelingen voldoende voedsel kunnen halen uit de hen omringende ecosystemen, die lokaal geclassificeerd en verdeeld worden in specifieke zones (de sago-velden, de taro-velden, de tuinen, de velden in het bos, het oerwoud, de rivieren en moerassen, de zee, de kleine eilanden en de mangrovebossen), op basis van de planten en dieren die er verbouwd of gehouden worden of die er verzameld dan wel bejaagd worden, en hun beheer. Velden met sagopalmen zijn essentiële gedomesticeerde zones en verschaffen het meest overvloedige plantaardige voedsel. Naast het sagoemeel, verschaffen deze velden ook sagolarven, een dagelijkse bron van proteïne, en ze geven waardevolle niet-eetbare producten zoals bladeren voor dakbedekking, schors voor wanden en brandhout. Het tweede belangrijke voedselgewas is taro dat wordt verbouwd in speciale taro-velden. De tuinen worden nauwkeurig

bijgehouden en staan vol met bananenplanten, suikerriet, cassave, zoete aardappels en sierplanten. De velden in het bos produceren bananen, cassave, yams, en zoete aardappels in de eerste jaren van bebouwing (*tinungglu*) en allerlei fruitbomen (durian, jackfruit, rambutan, mango, Maleise appel, langsat, guava e.d.) in de latere fase. Aanvullende soorten voedsel, zoals specerijen, groenten en medicinale planten zijn ook ruimschoots beschikbaar en leiden ertoe dat de mensen zich zelden ver voorbij hun erfhuizen behoeven te begeven. Sago, bananen, knolgewassen en fruitbomen zijn een betrouwbare bron van voedsel. Deze planten wedijveren met succes met het onkruid en de grassen die snel en wild groeien dankzij het vochtige en regenachtige klimaat. Ze hebben weinig last van schade door dieren of plagen. Zij verschaffen een permanente opbrengst en ze zijn niet onderhevig aan seizoenschommelingen.

Eetbare dieren worden vooral verkregen uit de zone van zoet water. Kleine visjes, mossels, gaapschelpen en garnalen worden gevangen of verzameld in de kleine meren, rivieren en stroompjes. Sagolarven worden half-gecultiveerd in de sago-velden, terwijl houtwormen half-gecultiveerd worden in de nabijgelegen rivier. Dichter bij zee gaan mensen vissen in de buurt van hun kokosnoottuinen. Zo nu en dan, aan het einde van een religieuze ceremonie, gaan ze op jacht op zee om een schildpad of een zeekoe te vangen. Vissen uit zee zijn dagelijks beschikbaar op de markt, gevangen door vissers uit de buurt. Kippen en varkens, twee belangrijke gedomesticeerde soorten, worden gehouden en verzorgd in de sago-velden en de tuinen in het bos. Hoewel dierlijk voedsel minder overvloedig aanwezig is dan plantaardig voedsel, staat de gunstige ligging van het dorp de mensen in staat om regelmatig vlees of vis, hetzij van de markt, hun tuinen of uit de omliggende omgeving te halen.

Hoofdstuk 4 presenteert de gegevens waaruit blijkt dat mensen in termen van consumptie drie behoorlijke maaltijden per dag hebben. Sago, taro en bananen zijn de belangrijkste soorten hoofdvoedsel die af en toe worden aangevuld met rijst. Na iedere maaltijd is er voedsel over dat aan de honden, varkens of kippen gevoerd wordt. Mensen consumeren vlees of vis in ongeveer 70% van hun maaltijden. Garnalen, kikkers en kleine zoetwatervissen worden meestal bij dagelijkse maaltijden geserveerd, vooral in families die vasthouden aan het werken in de tuinen, terwijl vis uit zee van de markt de belangrijkste eiwitbron is in het dieet van families die niet meer in de tuinen werken. Betrokkenheid bij de productie van cash crops of andere niet-landbouwgerichte werkzaamheden, zoals die van een leraar of een dorpsambtenaar, is een cruciale factor in het toegang krijgen tot vis uit zee op de markt. Buit van de jacht heeft niet veel betekenis in termen van dieet omdat het slechts één of twee keer per jaar wordt verkregen. Mensen eten zelden fruit, maar wanneer het beschikbaar is tijdens het grote vruchtenseizoen, genieten ze enorm van dit aanvullende voedsel.

Gegeven deze aangetoonde overvloed van voedsel, impliceert het raadsel van 'honger hebben' dat het verder gaat dan een fysiek of biologisch probleem en dat het vooral een sociale en culturele uitdrukking is. De term 'honger hebben' (*malaje*) heeft een diepere betekenis als we de culturele betekenis van vlees en waarvoor vlees staat, in ogenschouw nemen. 'Goed' vlees is vlees van een varken, kip of jachtbuit, dat altijd geserveerd en geconsumeerd wordt bij religieuze ceremonies. De bewering van 'honger hebben' is sterk geassocieerd met een persoon of familie die niet in staat is om gemeenschapsfeesten te organiseren. Geen gemeenschapsfeest betekent dat er geen vlees is om te distribueren, te delen en te consumeren. Daarom, wanneer mensen zeggen dat ze 'honger hebben', is dat primair een verwijzing naar een gebrek aan sociale relaties, dat zich manifesteert in de afwezigheid van delen en gezamenlijk eten. Door honger te zien als een sociaal sentiment dat verwijst naar een gebrek aan of de afwezigheid van sociale relaties, verschaft dit proefschrift een uitgewerkt begrip van de socio-culturele rol van voedsel.

Hoofdstuk 5 beschrijft hoe voedsel een zaak is die de bewoners van Muntei gebruiken om zichzelf sociaal gezien te produceren en te reproduceren door middel van noodzakelijke activiteiten zoals het werken in de tuinen, het koken, het delen en het eten. De bewoners van Muntei geven prioriteit aan

werken in de tuinen boven andere voedselproducerende activiteiten omdat het de sociaal waarneembare kwaliteiten van henzelf als mensen en als Mentawaiers definieert. Het werk in de tuinen onderscheidt mensen van niet-mensen, omdat alleen mensen de niet-gedomesticeerde ruimte (bos) in gedomesticeerde ruimten (tuinen) kunnen omzetten. Het produceren van sago en het houden van varkens onderscheiden Mentawaiers van niet-Mentawaiers. Daarnaast wordt het werken in de tuinen hoog gewaardeerd omdat het de autonomie voor een sociaal persoon genereert. De term autonomie is geen *emic* term die gehanteerd wordt door de bewoners van Muntei, maar het is term die ik zal gebruiken om die kwaliteiten te definiëren die geproduceerd worden door het relatief grote aantal activiteiten en de tijd die mensen besteden aan het produceren van voedsel en het werken in de tuinen. Het scala aan sociale activiteiten waar zij zich mee bezig houden in relatie tot voedsel productie is er uiteindelijk op gericht een sociale actor te produceren die in staat is om besluiten te nemen. Autonoom zijn is de ultieme waarde van een sociale actor.

Echter, het bezitten van veel tuinen en voedsel kan ook een negatieve waardering opleveren omdat het gevaarlijk en heimelijk kan zijn, en een bedreiging voor de hechtheid van de gemeenschap. Terwijl het hebben van veel voedsel gevaarlijk is, is het niet het ultieme taboe. Alleen eten is dat wel. Voedsel vasthouden is streng verboden omdat het de ultieme manifestatie is van egoïsme, de extreme versie van autonomie. Alleen eten wordt aan gevoeld als anti- of asociaal en dus immoreel. Delen en samen eten zijn essentiële culturele manieren om individuele autonomie en prestige te tonen en gelijkheid te handhaven. Het delen van voedsel en het samen eten tijdens dagelijkse maaltijden vertegenwoordigen de meest basale vorm van zowel autonomie als egalitaire waarden gecreëerd in het gezin. Gezinsmaaltijden zijn van fundamenteel en structureel belang voor de Mentawaiëse verwantschapspraktijken. Het geven van voedsel en het delen in dagelijkse gemeenschappelijke maaltijden worden gewaardeerd omdat ze sociale relaties tussen sociale personen scheppen en vernieuwen. Voedsel bemiddelt en produceert sociale verbanden en het is doordrongen van sociale waarden.

Zo nu en dan genereren overvloedige en geritualiseerde gezamenlijke maaltijden op gemeenschapsniveau sociale vernieuwing. Mensen produceren voedsel en eten, maar wanneer zij hun voedsel delen en samen eten, dan wordt het voedsel dat zij produceren gewaardeerd boven het materiële aspect ervan. Gedurende grote feesten wordt al het voedsel, in het bijzonder de gedomesticeerde dieren, 'los' gemaakt van de persoon of de familie die het geproduceerd heeft. Een ritueel feest is een socio-culturele institutie, dat geschapen is om individuele autonomie in een collectief doel te transformeren. Het voedsel wordt verdeeld onder alle leden van de groep en gezamenlijk geconsumeerd. Op deze manier worden het gezamenlijk delen en eten van het voedsel sociale processen die georganiseerd worden om sociale solidariteit en een gedeelde identiteit te genereren. De zin van de gemeenschappelijke solidariteit in het ritueel wordt primair opgevat als een poging om de individuele autonomie te onderdrukken, die wordt gezien als een bedreiging van de sterk egalitaire idealen van de gemeenschap. Voedsel heeft waarde als een *transformative agent*. Het stelt de groep in staat om een ritueel feest te houden en de individuele autonomie te transformeren, en daarmee een bijeenkomst te houden waarbij iedereen vrij is van jaloezie. Het rituele feest is een tastbare demonstratie van de verwerping van egoïsme en de vernieuwing van de sociale orde. Daarom zijn alle circulaire activiteiten gerelateerd aan voedsel deel van een proces van het construeren van personen en de gemeenschap, meer dan slechts het product van materiële substanties. Het produceren van voedsel is onscheidbaar van de kwalificatie van een persoon, gender differentiatie, arbeidsverdeling en de reproductie van het gezin als de sociale basiseenheid en de reproductie van de *uma* als de essentiële sociale organisatie.

In Hoofdstuk 6 wordt geanalyseerd hoe contemporaine ideeën van honger sterk geassocieerd zijn met de onbalans en de spanningen tussen de waarden van autonomie en gelijkheid binnen de gemeenschap. De onbalans is gerelateerd aan de ontwikkeling van Muntei als een nieuwe gemeenschap en in het bijzonder het opkomen van sociale hiërarchie en ongelijkheid omdat mensen betrokken zijn geraakt bij

een markteconomie en staatsbemoeyenis. De markt en de staat hebben invloed gehad op hoe dorpingen voedsel produceren, distribueren en consumeren, waardoor bestaande sociale waarden veranderden. De betrokkenheid bij de productie van *cash crops* heeft specifieke consequenties voor voedselproductie en -consumptie en de daarmee verbonden sociale waarden. Intensieve verbouw van cacao heeft de waarde van het moerasbos veranderd, het heeft de sago-velden vervangen en het heeft het traditionele systeem van landbezit veranderd. Het heeft varkens, de meest gewaardeerde dieren, veranderd in een plaag. Deze transformaties geven op symbolische en manifeste manier een belangrijke verschuiving weer in het sociale leven. Incorporatie in het Indonesische staatsbestel heeft een zekere sociale hiërarchie geschapen, een antithese van de egalitaire ethos. Het staatsbestel heeft nieuwe instituties geïntroduceerd zoals dorpschouwen en scholen. Deze instituties hebben posities geboden voor sommige dorpingen die als tussenpersonen dienen voor relevante overheidsdiensten en gezagsdragers. De nieuwe autoriteiten en instituties produceren nieuwe elites. Deze elites worden dikwijls beschuldigd van verraad aan de gemeenschap en worden vaak 'geldwolven' (*money eaters*) genoemd. 'Eating money' verwijst naar egoïsme en een gebrek aan delen. Beide zijn antisociaal en immoreel. De beschuldiging van 'eating money' wordt altijd gebruikt in de context van vragen om eerlijkheid, gelijke rechten en het krijgen van een eerlijk deel.

De nieuwe sociale relaties die zich ontwikkelen rond de markt en de staat, en die sociale waarden genereren die de autonomie van het individuele huishouden benadrukken meer dan de gelijkheid van de *uma* in de nederzetting, stellen autonomie boven gelijkheid en scheppen een sociale hiërarchie. *Uma*, als sociale organisatie, kan nog nodig zijn voor gezamenlijke ceremonies maar er is een groeiend gevoel dat ongelijkheid binnen en tussen *uma* zichtbaarder is geworden. Mensen bouwen grote stenen huizen voor hun individuele families en geen gemeenschappelijke *longhouses* meer. Sommige mensen krijgen betere banen dan andere mensen. Sommige *uma* zijn socio-politiek meer dominant dan andere. Honger hebben is symbolisch en de werkelijke prijs die betaald wordt in het streven naar een beter leven in een dorp van de overheid, en geïncorporeerd worden in de markt en het overheidsapparaat. De nederzetting is een betere plek, maar het is niet een plaats waar varkens gehouden kunnen worden. De nederzetting heeft een feestelijke aura, maar het is geen plek waar alle inwoners regelmatig kunnen genieten van varkensvlees en gezamenlijke maaltijden. Leven in zo'n nederzetting weerspreekt de ultieme Mentawaise sociale waarde van de het egalitarisme. De toenemende sociale hiërarchie en de oncontroleerbare autonomie scheppen een gevoel van gevaar en een gevoel van honger.

De culturele bewering van 'honger hebben', waarmee mensen zin geven aan hun leven, informeert ons over het belang van het hebben van een gespecificeerde, gelokaliseerde, cultureel bepaalde en gecontextualiseerde betekenis van wat voedselzekerheid en -onzekerheid is. Vertrouwen op een beperkt perspectief van voedingswaarde is niet geschikt voor het ontwerpen en uitvoeren van meer gezonde voedingssystemen op lokale en globale schaal. Het is nodig om de morele dimensies, de zintuiglijke ervaringen en het psychologische aspect van voedsel in ogenschouw te nemen. Ieder project op het gebied van voedselontwikkeling moet de manier waarop mensen naar hun omgeving kijken, de culturele betekenis die gehecht wordt aan voedsel, evenals de ideeën over de controle en menselijke interventie met betrekking tot de productie, de verdeling en de consumptie van voedsel in ogenschouw nemen.